

*Dr Božo Drašković**
*Mr Zoran Rajković**

SUMNJA U POSTOJANJE REALNE STRATEGIJE RAZVOJA SRBIJE

Rezime

Projekcije ekonomskog rasta i razvoja Srbije, koje su kreirane krajem 2000. godine, bazirale su se na tome da će deregulacija, liberalizacija i privatizacija, koje omogućavaju nesmetano tržišno samoregulisanje, dovesti do ekonomskog rasta i blagostanja u Srbiji. Period prethodne faze tranzicije iz socijalističke u tržišnu ekonomiju koji se događao u periodu 1990-2000 godina u uslovima raspada prethodnog Jugoslovenskog tržišta, ekonomskih sankcija, ratova, autoritarne vlasti i kriminalizacije društva, inicijalno su ekonomiju Srbije povelu u propast. Zaokret koji je napravljen posle početka demokratizacije od 2001. godine, na ekonomskom i razvojnom planu, nije doneo, niti obezbedio razvoj. Statistički zabeležen ekonomski rast iskazan u rastu BDP –a od prosečnih 5,4% u periodu tranzicionog „blagostanja“ od 2001 do 2008. godine iznenada je pokvaren padom od -3% u 2009, a njegove perspektive u 2010. godini nisu nimalo ružičaste i kreću se oko nule. Rast BDP je bio praćen porastom nezaposlenosti, rastom spoljnog duga i padom izvoza. Kreatori i savetnici strategije razvoja i ekonomske politike od 2000. godine pa nadalje, najednom uočavaju da je neophodna nova strategija, ali ne objašnjavaju u čemu je bila slabost prethodne. Umesto kritičkog objašnjenja, nudi se formulacija: „prethodni model je iscrpeo svoje mogućnosti“. Eksperimenti sa strategijama razvoja Srbije su, pokazalo se u prethodnom periodu, samo su, na nerealnim pretpostavkama projektovanje optimističke budućnosti.

Ključne reči: ekonomski rast, domaći proizvod, razmenljiva dobra, zaposlenost, deficiti.

1. Ključni pokazatelji ekonomskih kretanja u periodu 2001-2009 g.

U proteklom periodu od 8 godina, do 2009. godine, prosečna stopa rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) iznosila je prosečno 5,4%, ali je ona u 2009.

*

Institut ekonomskih nauka, Beograd

godini negativna i iznosi – 3,0%. Dakle prosečan rast BDP za navedeni period je 4,5%, sa daljom tendencijom da će prosek pasti kada se uključi očekivani mršavi rast u 2010 godini od 0,6%. Prema tome, desetogodišnji prosek rasta BDP-a u Srbiji će iznositi oko 4,1%. Ovo je relevantno, posebno sa stanovišta ocene realnosti projekcije da će BDP u Srbiji za period do 2020. godine rasti prosečno po stopi od 5,8%¹. Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika /BDP *per capita*/ u Srbiji porastao je iskazan u EUR sa 1.708,7 iz 2001 godine na 4.546,5 EUR u 2008, da bi u 2009. godini opao na 4.304 EUR. Bruto domaći proizvod po stanovniku je u proteklom periodu porastao za skoro 2,52 puta.

Bruto zarade u istom periodu beležile su konstantno i nominalni i realni rast i to sa prosečnih nominalnih 8.691 dinar iz 2001. godina na 45.674 dinara u 2008 i 44.147 dinara u 2009. godini. Realna stopa rasta bruto zarada imala je promenljiv tok i to sa stopom rasta u 2002 godini od 30% da bi stopa rasta u 2005 iznosila 6,8 u 2008. godini 3,9 u 2009. godini 0,2 a projekcija za 2010 godinu je 2,3%. Prosečna stopa rasta bruto zarada za period 2001 -2009 godina iznosi 11,94.

pozitivni rezultati ekonomske politike u posmatranom periodu su ostvareni u permanentnom smanjivanju stope inflacije i njeno svođenje na nivo ispod 10% godišnje. Inflacija merena rastom cena na malo je sa 40,7% iz 2001 godine smanjena na 7,8% u 2003 da bi posle dvocifrenog iznosa iz 2004 i 2005 godine od 13,7 i 17,7 u 2006 godini opala na 6,6 zatim rasla na 10,1 u 2007 i dalje opala na 6,8 u 2008 i 6,6 u 2009. godini.

Obeshrabrujući su pokazatelji stopa rasta **privrednih aktivnosti** u posmatranom periodu. Posebno ćemo se ovde zadržati na prezentaciji kretanja fizičkog obima industrijske proizvodnje, fizičkog obima poljoprivredne proizvodnje i kretanja u građevinarstvu ne prema fizičkom obimu, već na osnovu vrednosti izvedenih radova u stalnim cenama.

Tranzicioni period sveopšte privatizacije, liberalizacije i deregulacije pokazao se kao poguban za kretanja u industrijskoj proizvodnji. Fizički obim industrijske proizvodnje u periodu 2001-2009. godina ima ukupan prosek rasta od 0,46%

Kretanje stopa rasta, odnosno opadanja fizičkog obima proizvodnje u industriji po godinama ima sledeću sliku. Fizički obim proizvodnje u najboljoj 2007. godini imao je rast od 7,1%. Prethodni period 2001-2003, daje negativan

1

Videti „ Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011 – 2020, USAID, FREN – Ekonomski fakultet Beograd i Ekonomski institut, Beograd, Avgust 2010 godine, str.8.

prosek, jer je u prve dve godine zabeležen neznatan rast, da bi u 2003. godini industrija zabeležila negativnu stopu fizičkog obima proizvodnje.

Poljoprivredna proizvodnja – fizički obim, ima izrazito ciklični karakter. Oscilacije su značajne i to pokazuje rast od 18,6 u 2001. godini, rast od 19,5 u 2004 i 8,5 u 2008. godini, dok je pad zabeležen u 2002 i 2003, kontinuirani pad u periodu 2005-2007 godina i mali rast u 2009 od 2,5%.

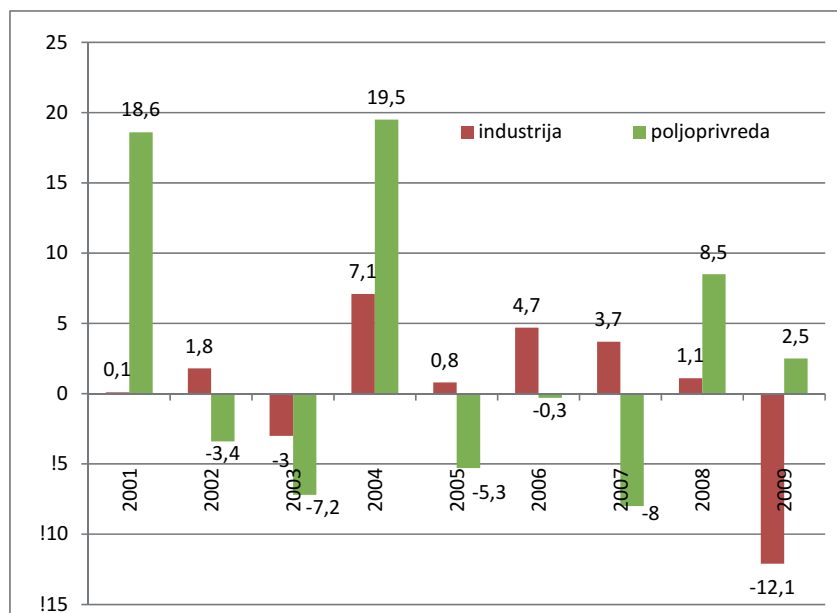
Kretanje stopa fizičkog obima industrijske, poljoprivredne proizvodnje i građevinarstva u Srbiji

Godina	industrija	poljoprivreda	građevinarstvo*
2001	0,1	18,6	-13,1
2002	1,8	-3,4	76,8
2003	-3,0	-7,2	19,7
2004	7,1	19,5	31,3
2005	0,8	-5,3	13,7
2006	4,7	-0,3	10,9
2007	3,7	-8,0	18,9
2008	1,1	8,5	4,3
2009	-12,1	2,5	-23,5

*vrednost izvedenih radova u stalnim cenama
Izbor podataka: Republički zavod za statistiku.

Za razliku od industrije i poljoprivrede, gde su podaci dati za kretanja fizičkog obima proizvodnje, za građevinarstvo su podaci iskazani u vrednosti izvedenih radova u stalnim cenama. Građevinarstvo je imalo intenzivan rast vrednosti izvedenih radova, a samim tim i fizičkog obima gradnje. U periodu 2002 – 2007. godina rast je bio impresivan, međutim u 2008. godini doolazi do pada, a u 2009. godini je zabeležena velika kriza koja će se prema podacima i projekcijama u 2010. godini nastaviti.

Prezentirani podaci ukazuju na to da se Srbija „razvijala“ u proteklom periodu tako što je smanjivala sopstvenu industrijsku i poljoprivrednu proizvodnju, istovremeno jačajući ulogu tercijalnog sektora i sektora finansijskog posredovanja i usluga. Rast u oblasti građevinarstva, posebno u sektoru stano-gradnje bio je poduprt tražnjom koja je nastajala iz prodaje društvenog kapitala

/akcija koje su fizička lica imala u preduzećima/, tražnjom koja je dolazila iz Crne Gore, stanovništva iz Republike Srpske i Hrvatske, kao i usled podsticaja i subvencija za zaduživanje stanovništva, koje je politikom subvencioniranih kamatnih stopa podržavana od strane vlade Republike Srbije. Period tako kreirane tražnje i na njoj formiranih visokih cena finalnih proizvoda u građevinarstvu, je iza nas.

Izvoz, uvoz i deficit robne razmene u Srbiji u periodu 2001-2009 godina u mil. EUR

	2001	2002	2003	2004	2005
Izvoz robe	1.922,2	2.201,7	2.442,4	2.831,6	3.608,3
Uvoz robe	4.759,2	5.956,8	6.589,3	8.623,3	8.439,2
Defic. rob.raz	-2.837	-3.755	-4.247	-5.792	-4.831
	2006	2007	2008	2009	
Izvoz robe	5.102,5	6.532,2	7.428,3	5.961	
Uvoz robe	10.462,6	13.506,8	15.494,5	11.504	
Defic. rob.raz	-5.360	-7.074	-8.066	-5.543	

Izbor podataka: Republički zavod za statistiku.

Uspešnost ili neuspešnost razvoja Srbije meri se i rezultatima koji se ostvaruju u spoljnotrgovinskoj razmeni. U periodu od 2001-2009 godina zabeležen je stalan rast izvoza i uvoza. Izvoz roba je porastao sa 1,9 milijardi EUR iz 2001 na 7,4 milijarde u 2008 i opao na 5,9 milijardi u 2009 godini. Uvoz roba je zabeležio vrednosno dalekjo značajnije rezultate. Uvoz robe je u 2001. godini iznosio 4,7 milijardi EUR i iskazan je deficit u robnoj razmeni od -2,8 milijardi EUR. Uvoz robe je porastao na 15,5 milijardi u 2008 sa deficitom od -8,0 milijardi EUR u istoj godini. U 2009 godini uvoz roba je smanjen na 11,5 milijardi EUR-a, a deficit u robnoj razmeni je smanjen na -5,5 milijardi EUR-a.

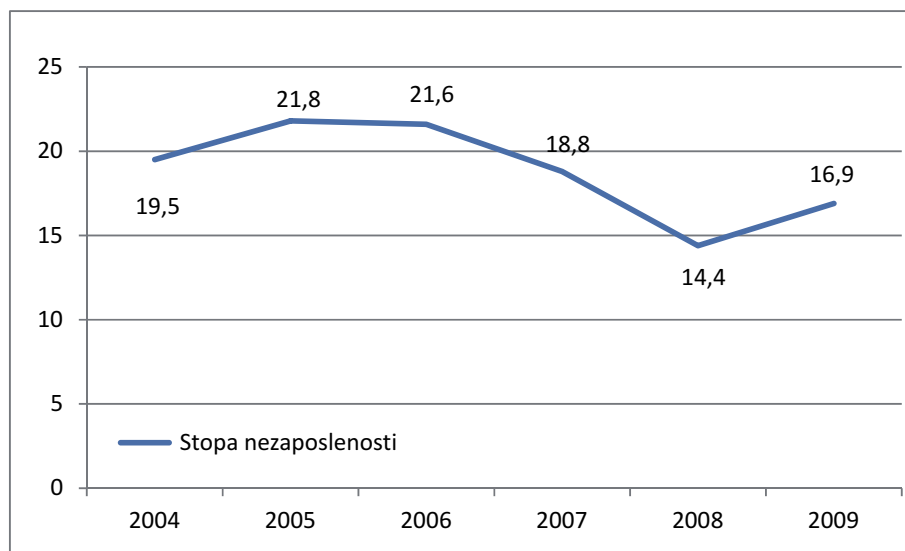
U tranzicionom periodu 2001-2009 godina, broj zaposlenih lica u Srbiji je zabeležio pad sa 2.102 hiljada lica iz 2001 na 1.999 hiljada u 2008, odnosno 1.889 hiljada u 2009. godini. Aktivno nezaposlena lica, ma šta to „aktivno“ statistički značilo, a znači aktivno traže posao koji teško mogu naći, je 2005 godine iznosio 896 hiljada da bi u 2006. godini porastao na 916 hiljada i uz izmene metodologije evidentiranja broja nezaposlenih se smanjio na nivo između 700 i 800 hiljada lica.

Kretanje broja zaposlenih i nezaposlenih u Srbiji u periodu 2001-2009 godina u 000

	2001	2002	2003	2004	2005
Broj zaposlenih prosek	2.102	2.067	2.041	2.051	2.069
Aktivno nezaposleni	-	-	-	-	896
Stopa nezaposlenosti				19,5	21,8
	2006	2007	2008	2009	
Broj zaposlenih prosek	2.026	2.002	1.999	1.889	
Aktivno nezaposleni	916	785	728	730	
Stopa nezaposlenosti	21,6	18,8	14,4	16,9	

Izbor podataka: Republički zavod za statistiku.

Broj zaposlenih lica iz 2001 godine smanjen je u 2009 godini za 213 hiljada, a kada se izvrši poređenje sa očekivanjima u 2010. godini u kojoj je broj zaposlenih 1.842 hiljade, onda je ukupno smanjenje broja zaposlenih 260 hiljada. Doduše aktivno nezaposlenih je statistički evidentirano u 2010. godini 747 hiljade, a stopa nezaposlenosti se prema proceni popela na 20,1%.

Spoljni dug i strane direktne investicije su u analiziranom proteklom periodu imale, spoljni dug – stalni rast, a strane direktne investicije promenljive tokove.

Kretanje spoljnog duga i direktnih stranih investicija u periodu 2001-2009 god. u EUR

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Spolj. dug u milija. eur	12,6	10,7	10,8	10,4	13,1	14,9	17,8	21,8	22,8
Str. dir. inv. u mil.eur	184	500	1.194	774	1.250	3.323	1.821	1.824	1.373

Izbor podataka: Republički zavod za statistiku.

Saglasno prezentiranim podacima, spoljni dug je porastao sa 12,6 milijardi EUR-a iz 2001. godine na 22,8 milijardi u 2009. godini ili za čitavih 10,6 milijardi a da povećanje duga nije uopšte uticalo na rast industrijske proizvodnje, značajnije povećanje izvoza, smanjenje deficita, rast zaposlenosti ili izgradnja značajnijih infrastrukturnih objekata.

Strane direktne investicije su ukupno u periodu 2001-2009 godina iznosile 12,243 milijardi EUR-a ili prosečno godišnje 1,360 milijardi EUR-a. Priliv stranih direktnih investicija nije doprineo ekonomskom razvoju. Moguće da je delom kratkoročno doprineo tome da ne dođe do još većeg pogoršanja ekonomske situacije u zemlji.

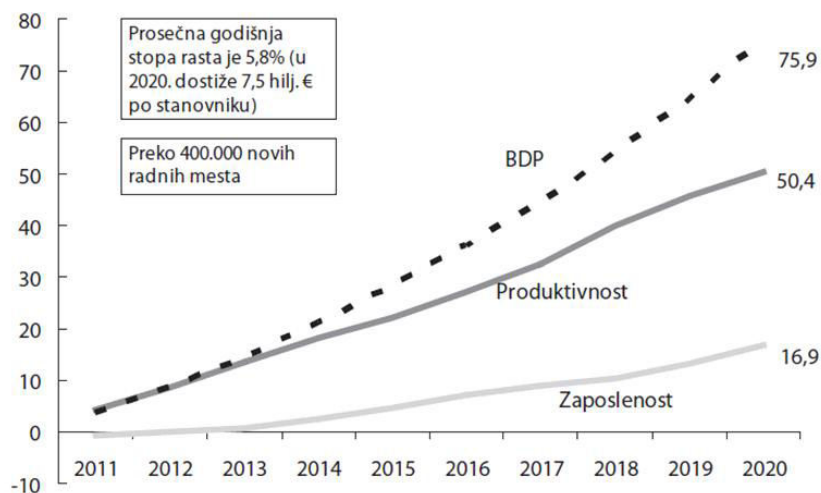
2. Kratka kritika optimističkog scenarija postkriznog modela ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011 – 2020.

Naučnoj i stručnoj javnosti u Srbiji je sredinom oktobra 2010. godine postao dostupan «Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011 – 2020.», u kojem na više od 360 strabnica, autori okupljeni oko USAID, FRENA – Ekonomskog fakulteta u Beogradu i Ekonomskog instituta iz Beograda, izlažu optimističklju koncepciju razvoja Srbije u narednom desetleću.

Ovde ćemo se uz opasnost od krajnjeg redukcionizma skoncentrisati samo na neke, po našem mišljenju najbitnije aspekte, odnosno projekcije, navedenog modela rasta.

Prvo pitanje se odnosi na krajnje nerealnu projekciju rasta BDP za navedeni period. Autori su projektovali godišnji rast BDP od 5,8% što je apsolutno nerealno, ukoliko se ima u vidu to da je istorijski rast u periodu od 2001 do 2009 godine oko 4,5%, a temeljio se na rasprodaji društvenog i državnog kapitala, rastu zaduženosti zemlje i prilivu stranih investicija u pomenutom periodu. Projekcija rasta BDP je samo optimistička lepa želja, nažalost bez bilo kakve realne osnove.

Grafikon 1. Kumulativni rast BDP-a, produktivnosti i zaposlenosti, 2011-2020. (u %)

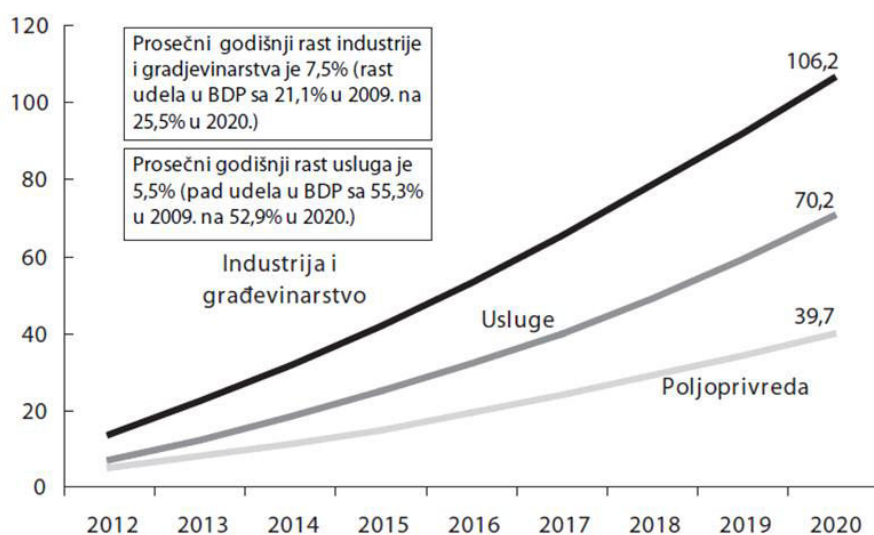
Grafikon preuzet iz studije: "Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020.", stranica 8.

Kumulativni rast zaposlenosti u projektovanom modelu u narednoj «desetogodišnjoj desetoletki» na nivo od 16,9% sa preko 400 hiljada novih radnih mesta, takođe nema ni jedno realno uporište. Naime, u periodu od 2001

do 2009. godine, odnosno do 2010. godine, rastao je broj nezaposlenih na preko 730 hiljada, a stopa nezaposlenosti je u 2010. godini dosegla do 20%. Nije jasno koji je to investicioni obrt na pomolu, a koji će uticati na otvaranje novih kompanija i novih radnih mesta.

Industrijska proizvodnja u Srbiji je u predhodnom desetleću doživela takav pad, da je potrebno bar deset godina da se oporavlja kako bi dosegla nivo iz predtranzicione 1990. godine. Nije jasno na osnovu kojih realnih pretpostavki je projektovan rast industrije i građevinarstva od 7,5% godišnje, te porast njihovog učešća u BDP sa 21,1% u 2009 na 25,5% u 2020. godini.

Grafikon 2. Proizvodna struktura BDP-a, kumulativni rast 2011-2020. (u %)

Grafikon preuzet iz studije: "Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020.", stranica 9.

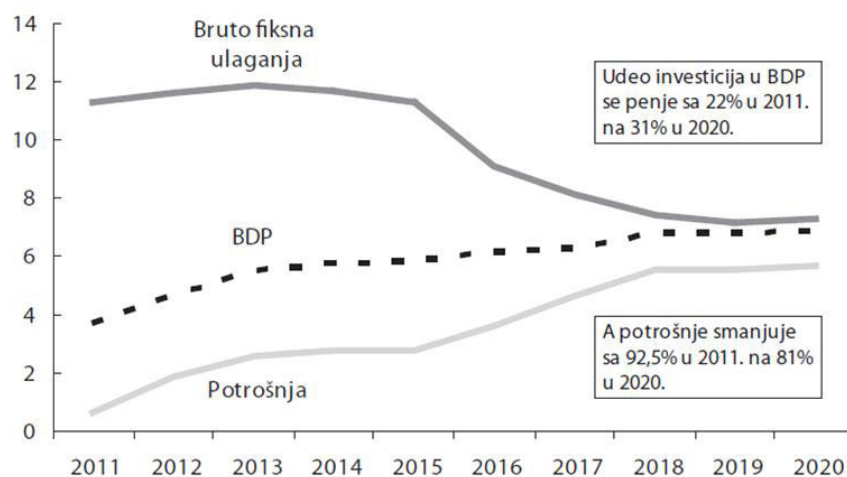
Rast poljoprivredne proizvodnje kumulativno na nivo od 39,7% čini se da je jedino moguć uz pretpostavke da se umesto uništavanja sopstvene proizvodnje u korist uvoza i monopola vodi stvarno razvojna ekonomska politika u ovom sektoru.

Sektor građevinarstva je u 2008 godini doživeo svoj maksimum. Nije jasno na osnovu kojih realno održivih pretpostavki je moguće očekivati njegov oporavak i rast u narednom desetogodišnjem periodu, u uslovima kada zbog budžetskih ograničenja dolazi do ukidanja subvencionisanih kamata i kredita za kupovinu stanova i poslovnih prostora u svim većim gradovima u Srbiji.

Takođe, ograničavajuća okolnost je i to što su zarade zaposlenih počele da stagnirati i što nema realnih pretpostavki da će ove u budućnosti rasti. Istovremeno usled rasta nezaposlenosti sve više raste stopa siromaštva u Srbiji, a posledice loše sprovedenih ekonomskih reformi iz perioda od 1990 do 2009 godine kumulativno stvaraju neodržive socijalne tenzije, koje se same od sebe neće razrešiti.

Strane direktne investicije i rast javnog i privatnog duga uglavnom su u proteklom periodu preliveni u potrošnju i uvoz potrošnih dobara, dakle ne i u investicije i razvoj. Nejasno je na kojim pretpostavkama se očekuje porast domaće štednje i akumulacije za investicije u razvoj u budućem desetogodišnjem periodu.

Grafikon 3. Međugodišnji realni rast BDP-a, investicija i potrošnje, 2011-2020. (u %)

Grafikon preuzet iz studije: "Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020.", stranica 10.

Empirijski pokazatelji o zaduženosti i nelikvidnosti domaćih velikih i malih kompanija, kompanija čiji su direktno ili indirektno vlasnici domaća lica, pokazuju da ne treba računati na generisanje bilo kakve značajnije stope akumulacije za investicije od strane domaćih kapitalista. Ukoliko je to tako, onda se postavlja pitanje koliko su realne pretpostavke o izvorima investicija koje se baziraju na prilivu stranih direktnih investicija. Dosadašnje iskustvo pokazuje da priliv stranih direktnih investicija u periodu 2001 – 2009 godina nije obezbedilo ni rast zaposlenosti, ni poboljšanje izvoza, a ni bilo kakav tehnološki razvoj. Kratkoročne koristi po platni bilans od stranih investicija svakako postoje. Dugortočne koristi su najčešće minimalne, jer strane investicije imaju tu

nezgodnu osobinu da teže da se vlasnicima vrate kroz profit u što kraćem periodu. Rasprodaja domaćih kapaciteta, prirodnih i tržišnih resursa, kao i infrastrukture i telekomunikacija ne vode razvoju. Pre bi se moglo govoriti o tržišnom neokolonijalizmu, a ne o razvoju.

Ne postoji ni jedan uverljiv indikator koji bi ukazivao na to da će se perspektivno obezbediti rast udela investicija u BDP, bilo da one imaju domaće ili strano poreklo.

Zaključak

Sveopšta liberalizacija, privatizacija i deregulacija same po sebi u proteklih 10 godina nisu nažalost dali za rezultat temeljit ekonomski napredak u Srbiji. Period 2001 – 2010 godina je period «napredka» bez razvoja. Trošena je u bescenje, rasprodata iz ranijih decenija kumulirana društvena i državna imovina, odnosno društveno bogatstvo. Jedan krug kreatora tržišnog fundamentalizma sada umesto da nam pojasni gde smo to pogrešili i zašto se ekonomija Srbije našla u ćorsokaku, nalazi za shodno da nam isprojektuje ružičastu budućnost potenkinovih sela. Glasnici lepe budućnosti su uvek imali kod nosioca vlasti bolju političku prođu. Pod okriljem naučne navodne neutralnosti i pozitivizma, umesto strukturalnih reformi ponuđen je ružičast model razvoja.

Literatura

Božo Drašković, Kraj privatizacije posledice po razvoj i nezaposlenost u Srbiji, IEN, Beograd 2010.
Branko Horvat, Dinamični ekonomski razvoj, Evropski centar za razvoj, Beograd 2007.
Republički zavod za statistiku
FREN, Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020.

QUESTENING THE EXISTENCE OF REAL DEVELOPMENT STRATEGY OF SERBIA

Abstract

The projections of economic growth and development of Serbia, created by the end of 2000, were based on the fact that the deregulation, liberalization, and privatization which allowed unhindered market self-regulation, would lead to economic growth and prosperity in Serbia. The former period of transition from a socialist to a market economy, years 1990-2000, comprised the period of the disinte-

gration of ex-Yugoslav market, economic sanctions, wars, authoritarian rule and criminalization of society, led initially, the Serbian economy to disaster. The turn, which was made after the beginning of democratization since 2001, on the economic, and development plan, did not provide nor enable stable development. Statistically noticed economic growth reported in the GDP growth from an average of 5,4% in the period of transition "welfare" from 2001 to 2008, dropped suddenly to -3% in 2009, while its perspectives in 2010 were not at all optimistic, fluctuating around zero. The GDP growth has been accompanied by rising unemployment, rising external debt and falling exports. Authors and consultants of the development and economic policy strategy since 2000 onwards suddenly noticed that we need new strategies, but did not explain what the weakness of the previous one was. Instead of critical explanation, it is offered the wording that "the previous model has exhausted its possibilities." The experiments with strategies for development, as seen in the previous period, have been only the projecting of optimistic future on unreal assumptions.

Key words: economic growth, domestic product, exchangeable goods, employment, deficit.

Ovaj rad predstavlja deo istraživanja na projektu 179015 "Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji, strateški pravci ekonomskog usklađivanja sa zahtevima EU", koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.